

Aktivity nižšieho katolíckeho kléru zamerané na demokratizáciu a modernizáciu cirkvi v čase vzniku Československej republiky

PETER OLEXÁK

Kľúčové slová: katolícke duchovenstvo, sekularizácia kléru, Bohumil Zahradník-Brodský, Ferdinand Juriga, Jednota katolíckeho duchovenstva, Kňazská rada

Prednedávnom som narazil na rukopis¹ polozabudnutého českého spisovateľa Bohumila Zahradníka-Brodského (1862 – 1939).² Išlo o referát zo schôdze československého duchovenstva konaného 23. januára 1919 v Prahe, kde tento kontroverzný³ duchovný a brat ministra Isidora Zahradníka (1864 – 1926)⁴ predniesol výsledky letákovej akcie, ktorú sám z vlastnej iniciatívy zorganizoval, aby zistil názor kňazov k cirkevným reformám. Ministerstvu zahraničných vecí v niekoľkotýždňovom predstihu pred začiatkom schôdze poslal tri exempláre obsiahleho príspevku. V priloženom liste žiadal, aby jeden doručili veľvyslanectvu Československej republiky v Paríži, ďalší odovzdali pápežskému nunciovi⁵ prostredníctvom splnomocnenca Vlastimila Tusara

¹ Archív ministerstva zahraničných vecí Praha (ďalej A MZV Praha), fond meziválečných sekcií II (ďalej f. MSII), Zahraničný odbor ministerského predsedníctva, č. j. 2714, *Referát Bohdana Zahradníka-Brodského z 13. 1. 1919*, 26f.

² ČVANČARA, Karel. *Bohumil Zahradník-Brodský, jeho význam dílo a život*. Praha : b. v., 1923, 88 s. Obširnu bibliografiu k Bohumilovi Zahradníkovi-Brodskému registruje MAREK, Pavel. *České schizma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917 – 1924*. Olomouc – Rosice : Gloria, 2000, s. 193, pozn. č. 103. Narodil sa 21. augusta 1862 v obci Hostačov u Žlebů v rodine zámockého záhradníka. Za kňaza bol vysvätený roku 1886. Pôsobil v Zruči nad Sázavou a tridsať rokov bol farárom v obci Ouběnice. Venoval sa literárnej tvorbe, ktorú aj napriek tomu, že nedosahovala vysokú umeleckú úroveň, nenároční čitatelia obľubovali. Roku 1920 vystúpil z Katolíckej cirkvi a stal sa spoluzakladateľom Československej cirkvi, napokon vystúpil aj z nej a vstúpil do Pravoslávnej cirkvi. V rokoch 1919 – 1924 bol úradníkom na Ministerstve školstva a národnej osvety v Prahe. Po odchode do dôchodku sa ďalej venoval literatúre. Napísal 170 románov a poviedok, niektoré boli námetom na nemé filmy, ktoré sa hrali v dvadsiatych rokoch. Zomrel 26. novembra 1939 v Prahe, kde je pochovaný.

³ Patrílo k verejným tajomstvám, že od roku 1910 bol tajne zosobášený s Annou Plešingerovou (1870 – 1935), prekladateľkou a spisovateľkou.

⁴ Isidor Zahradník (1864 – 1926) bol ministrom železníc (1918 – 1919). Bol premonštrátom, vlastným menom sa volal Bohdan. V rokoch 1890 – 1899 bol farárom v Jihlave, stal sa jedným z organizátorov prevratu 18. októbra 1918 v Prahe, v roku 1919 vystúpil z Katolíckej cirkvi a stal sa pravoslávny, ale aj odiaľ vystúpil a stal sa zakladateľom Československej cirkvi. Politicky sa angažoval v agrárnej strane a už pred prevratom bol členom Ríšskej rady. Zomrel vo Viedni.

⁵ Bol to Clemente Micara (1879 – 1965), ale v tom čase ešte nunciom nebol, pôsobil ako delegát Svätej stolice pre cirkevné záležitosti v Čechách a na Slovensku. Dovtedy sa zdržiaval vo Viedni, kde bol činný aj Vlastimil Tusar. Nunciom v Československu bol v rokoch 1920 – 1923.

(1880 – 1924), aby bol „*informovaný o cieľoch a ťažobách duchovenstva*“⁶, a jeden si nechali na vlastnú potrebu.

Význam referátu Zahradníka-Brodského spočíva v tom, že sa v ňom naraz zrkadlí niekoľko skutočností: snahy istého kruhu katolíckeho duchovenstva o demokratizáciu cirkvi, celospoločenská búrlivá atmosféra a pohnutá protikatolícka situácia, ktorá len pár týždňov predtým vyvrcholila v uliciach Prahy strhnutím mariánskeho stĺpa na Staromestskom námestí.⁷ Nezainteresovaný čitateľ by sa mohol opýtať, či rozprávať v takomto čase o duchovenstve ako o spoločenskej skupine, ktorá „*vždy stála na strane národa v jeho ťažkých dobách*“ a teraz „*túži po demokratickom prebudení a oslobodení spod tyranie, aby mohlo prikrčiť k riešeniu náboženských úloh v zmysle pravej demokracie*“⁸, nie je len priezračným taktickým postupom v období, keď došlo k ohrozeniu cirkvených pozícií, keď sa objavovali prvé návrhy zákonov o eliminácii cirkvi v školách, reforme manželského zákona a odluke cirkvi od štátu. Nie je to vylúčené. Na druhej strane referát obsahuje aj iné, omnoho osobnejšie a ľudskejšie motivácie a ciele nižšieho duchovenstva, ktoré sa ukázali v posledných rokoch Rakúsko-Uhorska, takže všetko vyššie povedané by sa mohlo v porovnaní s nimi javiť ako vedľajšie.

Kľúčom na pochopenie je anketa. Rátalo sa až s osemtisíc respondentmi, väčšinou českými katolíckymi duchovnými bez rozdielu veku a hodnosti v duchovnej správe, vrátane katechétov, penzistov a kláštorného kléru.⁹ Leták sa dostal aj na Slovensko, kde bol koordinátorom akcie Ferdinand Juriga (1874 – 1950).¹⁰ Oslovení mali „*slobodne a bez bázně*“ napísať svoj názor, prípadne vyjadriť svoj súhlas či nesúhlas so siedmimi témami reformy: 1. Zrušenie patronátneho práva a zavedenie spravodlivého a súmerného obsadzovania jednotlivých miest, 2. Voľba biskupov duchovenstvom a veriacimi, 3. Hmotné a stavu dôstojné zaopatrenie v službe i vo výslužbe, 4. Zavedenie, pokiaľ možno v čo naj-

⁶ A MZV Praha, f. MSII, Zahraničný odbor ministerského predsedníctva, č. j. 2714, *List B. Zahradníka-Brodského*, b. d., f. 2.

⁷ Stalo sa to len pár dní po vyhlásení Československej republiky. Dav, ktorý sa zúčastnil na oslavách na Bielej hore, po prechode Prahou v nedeľu 3. novembra 1918 stĺp strhol. Organizátorom strhnutia sochy bol František Sauer (1882 – 1947). HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Praha : Paseka, 1996.

⁸ A MZV Praha, f. MSII, Zahraničný odbor ministerského predsedníctva, č. j. 2714, *List B. Zahradníka-Brodského*, b. d., f. 2.

⁹ Podľa veľkorysého odhadu B. Zahradníka-Brodského, ako uvádza v referáte, sa hlasovania, aj napriek ťažkostiam zo strany predstavených a neprajníkov, zúčastnili dve tretiny českého duchovenstva prevažne z českého vidieka a Moravy. Por.: A MZV Praha, f. MSII, Zahraničný odbor ministerského predsedníctva, č. j. 2714, *Referát B. Zahradníka-Brodského prednesený v Prahe na valnej schôdzi československého duchovenstva*, 19. januára 1919, s. 4; SCHULZE WESSEL, Martin. Tužby katolíckeho duchovenstva a založení Československé cirkve. Dotazníková akce Bohumila Zahradníka-Brodského. In HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman (ed.) *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha : KPL, 2003, s. 245-254.

¹⁰ Po roku 1918 ašpiroval na miesto biskupa, bol zástancom idey odluky cirkvi od štátu, za zrušenie celibátu a zavedenie slovenského jazyka do liturgie, bol členom a propagátorom Jednoty katolíckeho duchovenstva.

väčšej miere, materinského jazyka do bohoslužieb a obradov, 5. Odstrániť bezžštenstvo biskupov a kňazov, 6. Zdemokratizovať rady a vikariáty, 7. Odstrániť holenie fúzov a nosenie kolárov. Tieto reformy mali prispieť k demokratizácii cirkvi, ale v podstate už samotná anketa bola znakom demokratizácie. Zahradník-Brodský mal predstavu, že anketa by mohla fungovať ako citlivý seizmograf reality, stavu, predstáv, očakávaní, túžob, požiadaviek a kondície katolíckeho duchovenstva tesne po rozpade monarchie, čo by napokon pomohlo Jednote katolíckeho duchovenstva¹¹ zostaviť komisie a začať rokovať s Vatikánom.

Už pred niekoľkými rokmi bolo na adresu sekularizácie napísané,¹² že ak sa chceme zaoberať cestami sekularizácie devätnásteho storočia, nemožno nebrať do úvahy individualistickú ideológiu a slobodu, keď nepoddajný jedinec, ktorý sa nikomu nepodriadi, ani milujúcej a láskavej autorite, si vo svojej genialite chce usporiadať život po svojom a byť sám zodpovedný za seba pred Bohom, ktorý je podľa jeho predstáv milosrdný a chápvý.¹³ Keď analyzujeme akciu katolíckeho kléru, evidentne počas nej prevažovala eufória, oslnivá ilúzia nového sveta, veľké očakávanie obrody katolicizmu a snaha po veľkej vnútornej reforme cirkvi. Nechýbali ani znaky revolty a rebelantstva. Zaznievali podporné slová o jedinečnej šanci, ktorú „*nám budú nasledujúce generácie závidieť, a preto ju nesmieme zanedbať*“.¹⁴ Zahradníkovi-Brodskému sa zdalo, že by sa na to mohlo využiť chaotické obdobie v mladom štáte, keď k mnohým spoločenským zmenám dochádzalo nie bez improvizácie, pretože „*celým svetom ide vánok nových ideí, túžba po obrození a snaha po voľnejšom, slobodnejšom a čistejšom živote*“.¹⁵

Zahradník-Brodský sa v letáku zmieňoval o množstve korešpondencie, v ktorej ho kňazi veľmi naliehavo žiadali, aby prispel k realizovaniu reformy, po ktorej túži nižší klérus. „*Nemal som v úmysle venovať sa týmto záležitostiam, ale niektoré z listov boli také dojemné, vážne a vrelé, že som si konečne povedal, že je nutné energicky pristúpiť k riešeniu*

¹¹ Problematika Jednoty katolíckeho duchovenstva je dobre zmapovaná, uvediem niektoré kľúčové práce, ktoré môžu čitateľovi pomôcť: *Obnova cirkve katolícké v Československé republice. Návrh Jednoty československého duchovenstva v Praze*. Praha : b. v., 1919, 65 s.; BAAR, Jindřich Šimon – TEPLÝ, František. *Na obranu reformního programu Jednoty katolíckého duchovenstva československého*. Praha : b. v., 1921. 21 s.; FRÝDL, David. *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicizmu v Čechách a na Moravě*. Brno : L. Marek, 2001, 219 s.; MAREK 2000; MAREK, Pavel. *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918 – 1924)*. Olomouc : L. Marek, 2005, 335 s. K myšlienke obnovenia Jednoty katolíckeho duchovenstva došlo na kňazskej schôdzi 3. septembra 1918 v Prahe. Účastníci sa prihlásili k národnému hnutiu. Zároveň nechceli, aby nová štruktúra vznikla v rozpore s predpismi, tradíciami a duchom vnútrocirkevných vzťahov, ktoré stáli na princípoch dôvery, lásky, porozumenia a vodcovského postavenia episkopátu. Jednota katolíckeho duchovenstva však z hľadiska zásadných rozhodovacích procesov mala periférne postavenie, čo spôsobilo neúspech jej ambícií a rozklad po roku 1919.

¹² Myslí sa zborník príspevkov z konferencie konanej 7. – 9. marca 2002 v Plzni, HOJDA – PRAHL 2003.

¹³ BRDÍČKO, Jakub. Blouznivci a rebelové. In HOJDA – PRAHL 2003, s. 91-92.

¹⁴ MAREK 2000, s. 29.

¹⁵ A MZV Praha, f. MSII, Zahraničný odbor ministerského predsedia, č. j. 2714, *Leták Důstojní pánové!*, b. d., f. 4.

*pálčivých otázok.*¹⁶ V tomto citáte zaznievala nezameniteľná nadriadenosť a sebavedomie Zahradníka-Brodského. Ako spisovateľ románov mal tendenciu zveličovať. Ťažko si predstaviť, čo pre Zahradníka-Brodského znamenalo množstvo korešpondencie, ale súkromná dotazníková akcia urobila svoju službu aj jemu. Už v minulosti mal ambície dostať sa do radov vysokej cirkevnej hierarchie. Teraz mal príležitosť sa etablovať ako hovorca katolíckeho tábora, postaviť sa do čela reformného hnutia. Pozorovateľovi asi neunikne, že v celom tomto podujatí mohol profitovať z bratovho pôsobenia vo vláde Karla Kramára (1860 – 1937). Dokonca v istých kruhoch sa hovorilo o všemocnosti a diktatúre oboch bratov, s ktorou treba skončiť.¹⁷ Závist, averzia a dlhodobé napätie sa preniesli do súkromnej sféry a mohli prispievať k radikalizovaniu ich konania. Napokon sa obaja zriekli kňazstva a vystúpili z katolíckej cirkvi.

Ďalší citát Zahradníkovho letáku sa dotýka obnoveného úsilia nadväzujúceho na obdobie modernizmu,¹⁸ ktoré utlmila pápežská encyklika *Pascendi dominici*.¹⁹ Katolícky modernizmus neprestal očarovať istú časť duchovných a katolíckych intelektuálov, iba vstúpil do ilegality. Zahradník-Brodský nepriamo pripomínal kňazským kolegom situáciu, keď bola pozastavená činnosť Jednoty katolíckeho duchovenstva, považovaná za jedno z ohnísk modernizmu v Čechách. „Nuž teraz nastala doba, keď sa nikto nemusí strachovať, žeby mohol byť pre slobodný prejav svojich túžob kacírovaný. Nejde o revolúciu, nejde o útok na dogmy, ide o nápravu vecí, ktoré boli a sú prameňom horkosti a starých nespokojností tisícov kňazských duší. Nechceme búrať, ale stavať. Nechcem, ako mi jeden z dopisovateľov krásne napísal, od Krista, ale bližšie ku Kristovi, k čomu má prispieť aj táto očista.“²⁰ Táto pasáž odkrýva, že túžba po zmene, ako si ju predstavoval Zahradník-Brodský, sa ešte v tomto momente nenachádzala na ceste schizmy, k čomu napokon došlo založením Československej cirkvi v januári 1920. U aktéra petície nemožno vylúčiť, že si týmto počínom pripravoval cestu k legalizácii vlastného života. Jeden z hlavných predstaviteľov Jednoty (Ján Žížala, 1878 – 1940) ho povzbudzoval, aby sa postavil na čelo tajnej proticelibátnej ligy, ktorá sa podľa jeho očakávaní mohla rozrásť na masovú organizáciu.²¹

¹⁶ Tamže.

¹⁷ MAREK 2000, s. 32.

¹⁸ Ideové hnutie zamerané na vnútornú obnovu katolicizmu. Jeho prívržencami boli duchovní a katolícki intelektuáli. Spájali historické kresťanstvo s „*výdobytkami modernej doby v oblasti kultúry a sociálneho progresu*“ (Program modernistov, 1908). VIAN, Giovanni. *Il modernismo. La Chiesa cattolica in conflitto con la modernità*. Roma : Carocci, 2012. 186 s.

¹⁹ Encyklika z 8. septembra 1907 a niekoľko ďalších prísnych opatrení Pia X. (1903 – 1914) dokázali v krátkom čase zlikvidovať modernistické hnutie v rímskokatolíckej cirkvi. Na druhej strane aj po roku 1907 môžeme hovoriť o existencii kontaktov medzi modernistami na báze privátnych kontaktov v úzkych kruhoch.

²⁰ A MZV Praha, f. MSII, Zahraničný odbor ministerského predsedníctva, č. j. 2714, b. d., f. 4.

²¹ Podľa listu J. Žížala B. Zahradníkovi-Brodskému zo dňa 20. novembra 1918. Časť listu uvádza v dokumentoch MAREK 2000, s. 99.

Aj na verejnosti sa hovorilo o životných peripetiách tejto skupiny obyvateľstva. Ľavicové noviny opisovali desivé historiky z cirkevných prostredí, seminárov a konventov, písalo sa o laxnosti a morálnych pikantériách kléru, klesal počet kňazských povolání. K zvlažneniu duchovenstva prispievalo zníženie intenzity osobnej viery, uprednostňovanie mimocirkevných aktivít, vstup do politiky, problém s dodržiavaním celibátu, honba za výnosnými farami, malá poslušnosť a slabá disciplína. Viacerí duchovní odchádzali z fár na miesta katechétov alebo vojenských kurátov.²² Objavovala sa kritika výchovy v kňazských seminároch. Jedným z dôvodov tejto nespokojnosti boli národnostné konflikty, ktoré prispievali k vytváraniu silného opozičného krídla najmä medzi mladými národne a ľudovo orientovanými kňazmi. Treba povedať, že iné napätia vznikali aj na úrovni skupín duchovných (kapláni, farári, dekáni, kanonici), ktoré prehlboval hierarchický princíp v cirkvi.²³ Kapláni sa stretávali s heslom: „Ničiť farárov!“ a farári kaplánov nelichotivo prirovnávali ku psom, ktorým „treba dať nažrať a v noci pustiť z reťaze“. Nemožno zakrývať, že k uvedeným problémom, ktoré len letmo naznačujeme, prispela samotná rímskokatolícka cirkev, respektíve jej elity svojím vlastným prístupom. Episkopát za funkcie a cirkevné tituly vďačil lojálnosti monarchii, vlastnému šľachtickému a národnostnému pôvodu, takže na biskupských stolcoch boli cudzinci, akoby „národ bol nekultúrny a len nedávno na vieru obrátený a nemal dost' svojho kňazstva“.²⁴ Zahradník-Brodský sa vo svojom referáte pozeral na biskupov ako na národne odcudzených ľudí, ktorí „nevenovali nám pozornosť, áno, ešte škodoradostne nám priali naše poníženie“.²⁵

Z dlhodobejšieho hľadiska treba začiatok reformnej brázdy hľadať na Viedenskom kongrese (1814 – 1815). Súvisel s oslabením cirkevných inštitúcií a monopolu cirkvi, ale hlavne s počiatkami politického katolicizmu a s ohlasovaním evanjelia moderným jazykom.²⁶ Zvláštnu pozornosť si zasluhuje traktát *Pět rán svätej cirkvi (Delle cinque piaghe della santa Chiesa)* Antonia Rosminiho (1797 – 1855), adresovaný katolíckym duchovným. Bez tejto osobnosti a tohto diela je reformné hnutie devätnásteho storočia ťažko predstaviteľné. Rosmini kritizoval priepasť medzi klerikmi a laikmi, nedostatočné vzdelanie kňazov, nejednotu medzi biskupmi a ich politické aktivity nekompatibilné

²² Hlinka v roku 1909 v Ľudových novinách napísal: „Dnes každý, čo súcejší a lepší kňaz uteká preč [...]. Čo horlivejší a vzornejší utekajú do kláštorov za rehoľníkov [...]. Čo obozretnejší a ľahší ku vojsku [...]. Čo hmotárskejší do Ameriky [...]. Čo vzornejší a vzdelanejší za vychovávateľov [...]. Starší kňazi dumajú a zalamujú rukami nad spustlosťou.“ HLINKA, Andrej. Semináře a kostoly pustnú, žaláre a krčmy sa naplňujú. In *Ľudové noviny*, 27. 8. 1909, roč. 60, č. 35, s. 3.

²³ MAREK 2000, s. 15.

²⁴ Autorom týchto slov z 1. septembra 1918 bol redaktor *Práva národa*, kroměřížsky farár Matěj Pavlík (1879 – 1942). Prevzaté z MAREK 2000, s. 13.

²⁵ A MZV Praha, f. MSII, Zahraničný odbor ministerského predsedia, č. j. 2714, *Referát prednesený v Prahe na valnej schôdzi československého duchovenstva*, 19. 1. 1919, s. 2.

²⁶ LÖNNE, Karl-Egon. *Politischer Katholizismus im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1986, s. 57.

s kňazstvom, menovanie biskupov svetskou mocou, hmotné zabezpečenie kléru. Aj keď Rosmini bol už v tom čase na smrteľnej posteli a zomieral v chýre svätosti, jeho dielo sa v roku 1849 ocitlo na indexe zakázaných kníh. Následné generácie kňazov a katechétov sa angažovali ešte viac. Už niekoľko desaťročí pred rozpadom monarchie dochádzalo medzi duchovnými z prostredia literatúry a politiky k inventarizácii minulosti a hľadaniu toho, čo má byť *kirchlich* v rýchlo meniacej sa spoločnosti. Túto skupinu tvorili kňazi vo veku od štyridsať do päťdesiatpäť rokov ovplyvnení nemeckými modernistami, ktorí oprášili časť programových téz katolíckeho modernizmu a verili, že tentoraz to vyjde. Sám Zahradník-Brodský bol dôkazom toho, ako dlho o daných skutočnostiach uvažoval.²⁷ Jeho anketa odhalila obrovské množstvo kňazov nespokojných so sociálnym zabezpečením a perspektívami vlastného pastoračného pôsobenia. Nižší klérus sa s neskrývaným nadšením domnieval, že nastal vhodný čas dať týmto predstavám a zaiste i celkom úprimným snahám o obnovu cirkvi a čistotu vlastného duchovného života inštitucionálnu formu i obsah. Na druhej strane stál episkopát, ktorý tieto problémy neriešil, alebo len neúplne, pritom akékoľvek zmeny, ktoré znamenali odklon od stáročnej tradície, považoval za liberálne, pokrokárske a kto by sa ozval hlasnejšie, mohol očakávať, že bude suspendovaný.

Jedinou možnosťou, ako si nižší klérus mohol zaistiť vplyv na riadenie cirkvi, bola jej demokratizácia. Zmeny v spoločnosti tieto snahy duchovných ešte viac akcelerovali. Napokon 3. septembra 1918 došlo k obnove Jednoty katolíckeho duchovenstva a po vyše dvoch mesiacoch od tejto udalosti Andrej Hlinka (1864 – 1938) v novembri 1918 inicioval vznik Kňazskej rady na Slovensku.²⁸

Na Slovensku skôr než o reformu cirkvi otvárajúcej sa sekularizovanému svetu išlo o prihlásenie sa k národnému pohybu a prejav politického vystúpenia časti slovenského kléru. Do vzniku Kňazskej rady sa zlievalo niekoľko príčin. Jedným dôvodom bol list ostrihomského primasa kardinála Jána Černocho (János Csernoch, 1852 – 1927). Primas nemal na Slovensku zlú povest',²⁹ ale v čase prevratu poslal dekanom dôverný obežník,

²⁷ „Už dlhé roky som mal pevný úmysel, že pre prípad mojej smrti zanechám obnos, ktorý by sa použil na popularizáciu reformných otázok tak, aby tí, ktorí prídu po nás, mali lepší, ľudskejší život, než sme mávali my.“ A MZV Praha, f. MSII, Zahraničný odbor ministerského predsedníctva, č. j. 2714, Referát B. Zahradníka-Brodského prednesený v Prahe na valnej schôdzi československého duchovenstva, 19. 1. 1919, s. 4.

²⁸ Hlinka obežníkom z 10. novembra 1918 navrhol zriadiť odborovú organizáciu duchovenstva. Prvá porada Kňazskej rady sa konala 28. novembra 1918 v Ružomberku, predsedal jej Hlinka. Cirkevní historici jej prínos vidia v tom, že pomohla preklenúť jedno z najdelikátnejších období v slovenských cirkevných dejinách, keď sa vyhranila proti požiadavkám českej Jednoty katolíckeho duchovenstva. Namiesto teologických reflexií Kňazská rada začala reagovať na nové politické, hospodárske, spoločenské, kultúrne a iné pomery, ktoré sa objavovali v Československej republike. Na druhej strane nemožno povedať, žeby Hlinka bol pokrokovejší alebo modernejší, ako bola encyklika *Rerum novarum* Leva XIII., ktorej program v podstate uvádzal do praxe.

²⁹ Bol synom slovenských rodičov zo Skalice. S podporou Slovákov bol zvolený za poslanca Zichyho ľudovej strany. Nevyvolával antipatie u národne uvedomelého slovenského katolíckeho duchovenstva.

aby agitovali medzi svojimi kňazmi a spolu s nimi pracovali na záchrane Uhorska. Druhou príčinou bol pozdrav moravského kňazstva z ustanovujúceho stretnutia Jednoty duchovných v meste Přerov.³⁰ Zaslali ho Hlinkovi, ktorý vďaka životným peripetiám mal na Morave veľké renomé, a požiadali ho, aby ich pozdrav tlmočil kňazom na Slovensku spôsobom, ktorý uzná za vhodný. Zmienka kanonika Antonína Stojana (1851 – 1923) o sv. Cyrilovi a Metodovi, jeho „*privítanie premilých spolubratov v československom štáte*“ a podávanie rúk Slovákom k spolupráci,³¹ boli veľmi efektné. Na druhej strane stavovské združenie kňazov nebolo len v Čechách a na Morave, ale aj na území Maďarska, kde malo masovú členskú základňu³² a bolo schválené a podporované maďarským episkopátom. V tejto aj spoločensky výnimočnej situácii sa Hlinka postavil proti „*nástrahám a vábidlám*“³³ tak maďarskej, ako aj českej strany a 10. novembra 1918 vydal tri obežníky. Prvý sa týkal primasovej akcie, druhý pozdravu moravských kolegov a tretí vytvorenia vlastnej organizácie duchovných na Slovensku: „*My budeme na území tohto nového štátu. Preto dajme sa čím skôr do práce a voľme spomedzi seba cirkevný odbor, ktorého úlohou bude riadiť vnútorné katolícke záležitosti. Ja myslel som, že iniciatívy sa chytí niektorý predôst. Ordinariát na území československého štátu. Ponevác ale tieto Ordinariáty obsadené sú hierarchami Neslovákmi [...], obávam sa, že pri utváraní nového štátu cirkevný záujem zle pochodí, za čo pred Bohom ani pred nábožným slovenským ľudom zodpovednosť niest nechcem.*“³⁴ Týmto sa Hlinka ako silná individualita vyprofiloval na lídra kňazského emancipačného hnutia na Slovensku.³⁵ Okrem vlastných ambícií sa domnieval, že je na to povolaný z titulu zakladateľa tlačiarne Lev, ktorá vznikla za podpory a so súhlasom biskupov, podobne ako aj ním založený tlačový orgán slovenského duchovenstva *Duchovný pastier*, ktorý združoval národne angažovaných kňazov. Počítal s tým, že Kňazská rada bude predstavovať celonárodnú štruktúru a zastupovať cirkev na Slovensku. Členovia rady sa hneď na svojom prvom stretnutí prihlásili k právu na národné sebaurčenie a sformulovali body reformy, ktoré by upravili vnútrocirkevné pomery a postavenie cirkvi v štáte.

Zápisnica zo stretnutia jej výkonného výboru, ktoré sa konalo 28. novembra 1918 v Ružomberku, je prvým náčrtom požiadaviek slovenského kléru. Kňazská rada popri slovenských špecifikách (kandidáti na biskupov, zriadenie teologickej fakulty, vlastný tlačový orgán, školstvo) bola v otázke jazyka liturgie a celibátu rozhodnutá postupovať

³⁰ Pozdrav v mene moravských kňazov bol podpísaný predsedom moravskej Jednoty duchovných, kanonikom Antonínom Cyrilom Stojanom. Schôdza sa konala v Přerove 7. septembra 1918.

³¹ SIDOR, Karol – VNUK, František. *Andrej Hlinka (1864 – 1938)*. Bratislava : Lúč, 2008, s. 318.

³² Členskú základňu tvorilo 3 100 duchovných.

³³ SIDOR – VNUK 2008, s. 318.

³⁴ Tamže, s. 321.

³⁵ Predsedom výkonného výboru bol Andrej Hlinka, podpredsedom Ján Vojtaššák (1877 – 1965) a zapisovateľom Štefan Mnohel' (1876 – 1944).

spoločne s českými kňazmi. To, že Rada v priebehu mesiaca získala takmer päťsto nových členov a v Čechách sa k reformnému hnutiu Jednoty prihlásilo viac ako tri štvrtiny duchovenstva, signalizovalo potrebu zmien a veľkú túžbu po nich.³⁶

Reformné požiadavky českej Jednoty aj slovenskej Rady vychádzali z troch okruhov: majetkového, personálneho a disciplinárneho. Prvý okruh sa týkal materiálneho zabezpečenia duchovných. Kňazi, podľa referátu, tak ako ho 23. januára 1919 prezentoval Zahradník-Brodský, hovorili o obludnosti dovtedajšieho systému patronátneho práva, ktorý uprednostňoval a zvýhodňoval niektorých pri obsadzovaní fár. Neraz išlo o krutý nástroj v rukách cirkevných hodnostárov, ktorým trestali nepohodlných, pričom tí napokon ostávali „ako vrabce“ bez primeraného existenčného zabezpečenia. Konkrétne sa to malo diať cez farské a diecézne rady, kde laici mali zasadnúť vedľa klerikov, a tým na seba prevziať časť cirkevných bremien. Rady mali byť usporiadané pyramidálne, od farských, cez diecézne, provinčné až po cirkevný snem. K tomu však bolo potrebné, aby sa im napriek uzurpovaniu patrónov, úradníkov, veľkostatkárov a obcí zabezpečili potrebné práva. Laici preto mali prejsť z periférneho postavenia v cirkvi k aktívnemu spolurozhodovaniu. Základnou organizačnou jednotkou mala byť farnosť. To, kto tvorí farnosť, malo byť určované aktívnou príslušnosťou k cirkvi a nie zápsmi v matrike. O to usilovala katolícka moderna už v závere devätnásteho storočia, keď hovorila o vzoroch ranokresťanských komunít a väčšom podiele laikov pri riadení cirkvi. Farská rada sa mala starať o všetko hmotné fungovanie cirkevnej obce, kde patrilo zabezpečenie duchovných, cirkevné budovy a majetok farnosti. Referát veľmi podrobne rozpracovával túto otázku. Po diskusii k tejto téme Zahradník-Brodský ironicky poznamenal, že „*mnohým ide viac o hmotne pohodlný život ako o evanjelium*“, kým na ostatné témy „*sypali oheň a síru*“, tak „*o tomto bode by najradšej hlasovali aj desaťkrát*“.³⁷ Reforma v podstate reagovala na pripravovaný zákon o pozemkovej reforme, ktorý hovoril o likvidácii veľkostatkov a vytvorení finančných fondov. Vyvlastneniu mali byť podrobené aj biskupské a kláštorné veľkostatky, z čoho sa mal vytvoriť finančný fond, tzv. náboženská matica, z ktorej by sa vyplácali platy duchovným. Modelom pre fixné platy boli platy štátnych úradníkov. Ak by tento fond nestačil, čo sa dalo očakávať, štát by ich dopĺňal za podmienok, že sa duchovní zrieknu štolových poplatkov, „*čím prestanú kriklavé a úžasne nespravodlivé rozdiely v príjmoch duchovenstva*“.³⁸ Doplnujúci príjem mal pochádzať z vedenia štátnych matrík, starostlivosti o chudobných a s tým spojenej sociálnej práce.

³⁶ MAREK 2000, s. 16.

³⁷ A MZV Praha, f. MSII, Zahraničný odbor ministerského predsedníctva, č. j. 2714, *Referát B. Zahradníka-Brodského prednesený v Prahe na valnej schôdzi československého duchovenstva*, 19. 1. 1919, s. 8.

³⁸ Tamže.

S uvedenou skutočnosťou súvisel aj odchod do dôchodku. Navrhnutý bol čas tridsaťpäť rokov služby alebo šesťdesiaty rok života.³⁹

Druhý okruh tvorili personálne záležitosti, ktoré mali oslabiť postavenie vyššej hierarchie. Aj tu malo dôjsť k zapojeniu veriacich do vnútrocirkevného života, a to hlavne pri voľbe biskupov a duchovenstva. Návrh počítal s tým, že farské rady by okrem hospodárskych vecí mali pri uprázdnení fary prijímať žiadosti duchovných a spolu s administrátorom farnosti zostaviť terno⁴⁰ a poslať ho diecéznej rade. Diecéznu radu by tvorilo ďalších dvadsaťpäť členov, pätnásť kňazov zvolených v tajnej voľbe všetkými kňazmi v diecéze a desať laikov, ktorých by volili farské rady v diecéze. Do jej kompetencie patril napríklad výber farára z trojice menovaných pre jednotlivé farnosti, funkcia odvolávajúceho disciplinárneho senátu, rozhodovanie o penzionovaní a suspendovaní nehodných kňazov, zriaďovanie nových farností, zostavovanie terna na obsadzovanie biskupského stolca. Kňazi a spoločnosť mali povzbudzovať laikov k tomu, aby prejavili záujem o svoje náboženské povinnosti a práva. Aj keď duchovní upozorňovali na možné riziká, predsa len dospeli k záveru, že bude lepšie, keď si nižší klérus so svojimi veriacimi bude voliť biskupa, než ako to bolo v minulosti. Vtedy nominácie vychádzali z viedenského centra a biskupmi z *Božej milosti*, ako sa uvádzalo v dekrétach ich menovania, sa stávali skompromitovaní kandidáti. Z toho vyplývala potreba, aby si nie vláda, ale stádo mohlo svojím inštinktom vybrať pastiera, ktorý by sa staral o vieru, a nie o svetskú moc a svetské záležitosti.

Tretí okruh reformných myšlienok sa týkal disciplíny. Skupina kňazov sa vyjadrila k údajnej ahistorickosti kláštorov. Najväčšia averzia bola proti reholiam nemeckého pôvodu, ktoré vystupovali „*protinárodne a nahromadili množstvo majetkov a privilégií*“.⁴¹ Okrem špitálskeho rádu Milosrdných bratov a reholí venujúcich sa výchove problémovej mládeže sa mali zrušiť všetky mužské rehole. Kňazi zo zrušených reholí mali byť zaradení medzi sekulárny klérus, prípadne odísť do penzie. So svojimi požiadavkami vystupovali aj samotní rehoľníci. Išlo im najmä o zrušenie doživotných sľubov, ktoré sa mali nahradiť ročnými. Ich návrhy sa týkali aj voľby predstavených, ktorí sa mali voliť na obmedzené obdobie troch až šiestich rokov. Rovnako mali byť zrušené ženské rehole, okrem tých, ktoré sa venovali charite a sociálnej práci, a ich členky mali namiesto doživotných obnovovať sľuby po roku.

Zaujímavou témou bolo nahradenie latinčiny národným jazykom. Prieskum Zahradníka-Brodského zistil, že niektorí kňazi už používali v liturgii češtinu, iní aspoň v niektorých

³⁹ A MZV Praha, f. MSII, Zahraničný odbor ministerského presídia, č. j. 2714, *Referát B. Zahradníka-Brodského prednesený v Prahe na valnej schôdzi československého duchovenstva*, 19. 1. 1919, s. 11.

⁴⁰ Návrh troch osôb, z ktorých sa pri obsadzovaní funkcií vyberal najvhodnejší kandidát.

⁴¹ Tamže.

jej častiach, čo oceňovali najmä veriaci. Moravskí kňazi odpísali, že ľud zavedenie národného jazyka do liturgie nežiada, a tak pomer moravských k českým kňazom bol v tejto otázke 7:25.⁴² Ďalšie otázky sa točili okolo rehabilitácie Jána Husa, zrušenia omšových rúch, nosenia civilného odevu a fúzov, zredukovania cirkevných titulov, financovania pápežskej kúrie, výchovy v seminároch a, samozrejme, najrozsiahlejšia diskusia sa viedla okolo zdobrovoľnenia celibátu. Mnohí pri tomto bode spoznali, pretože tu sa prvýkrát objavilo slovo schizma.

Tieto body mali byť podľa Zahradníka-Brodského základom reformného programu. Úplne to tak nebolo. Boli skôr mobilizujúcim faktorom procesu, ktorý viedol k založeniu Československej cirkvi. Napätá atmosféra, ktorá sprevádzala jeho emotívny prejav, signalizovala, že odborová organizácia sa ocitá na začiatku mimoriadne náročnej a zložitej cesty. Výbor Jednoty v nasledujúcich týždňoch vypracoval obsiahle memorandum a v máji 1919 vyslal do Vatikánu delegáciu, ktorá skončila fiaskom. Slovenským delegátom bol Marián Blaha (Jakub Marián Blcha, 1869 – 1943), neskorší banskobystrický biskup. Príčin neúspechu bolo hneď niekoľko. Bez toho, aby sme ubližovali členom delegácie, môžeme povedať, že jednou z nich bola naivná predstava, že bude stačiť jednorazová akcia, v rámci ktorej sa pápežovi odovzdá memorandum československých duchovných a ten ho schváli. Faktom je, že niektoré požiadavky (menovanie biskupov, používanie národného jazyka) sa už v tom čase vo Vatikáne riešili. Všetko sa napokon točilo okolo celibátu, takže hrozilo, že pre túto požiadavku bude zamietnutý zvyšok. Ako je známe, napokon memorandum, ktoré priniesli z Československa, ani neodovzdali, ale narýchlo vypracovali nové.⁴³

Keď sa pozrieme na pražskú Jednotu a slovenskú Kňazskú radu a porovnáme ich, v oboch zoskupeniach existovali názorové štiepenia a problémy. Radikálna mobilizácia znamenala polarizáciu duchovenstva. Tá sa objavila v momente, keď sa začali formulovať požiadavky kléru. Vytvorili sa dve krídla (tradičné a radikálne). Keď Ferdinand Juriga 22. januára 1919 vystúpil na zhromaždení v Žiline s identickým návrhom reformného programu, ktorý v českých krajinách propagoval Zahradník-Brodský, a verejne pred dvoma stovkami kňazov požadoval odľuku cirkvi od štátu, zapojenie laikov do riadenia cirkvi, slovenský jazyk v liturgii, zrušenie celibátu, kňazského odevu a dovoliť kňazom nosiť brady, vypukla taká hádka, že františkáni, v ktorých kláštore sa táto schôdza konala, vykázali všetkých, ktorí boli za zmenu stáročnej cirkevnej disciplíny. Napokon vznikli dve memorandá. Skupina okolo Hlinku hájila tradičné hierarchické riadenie cirkvi, latinčinu a bezženstvo. Proti nim stáli kňazi zo slovenského juhozápadu na čele s Jurigom odsudzujúci nemoderné konvencie katolíckej cirkvi. Svoje požiadavky uverejnili

⁴² SCHULZE WESSEL 2003, s. 248.

⁴³ MAREK 2000, s. 46-51.

v *Slovenských ľudových novinách*. Dožadovali sa cirkevnej autonómie, volených biskupov a duchovných. Okrem toho žiadali, aby sa slovenčina stala bohoslužobným jazykom, požadovali odluku cirkvi od štátu, poštátnenie školstva, zrušenie celibátu, štolových poplatkov, rozdelenie cirkevného majetku. Toto krídlo sa, podobne ako Zahradník-Brodský, ocitlo vo sfére katolíckeho modernizmu a reformizmu, ktorý bol inšpirovaný protestantským prostredím, hoci v otázkach dogiem a vierouky zostávalo na pôde katolíckej cirkvi.

České reformné krídlo počítalo s Jurigom a Tománkom,⁴⁴ ktorí by mohli byť vhodnými propagátormi myšlienok modernizácie cirkvi na Slovensku. Ukázalo sa, že ich spája ešte čosi navyše a mohli by si porozumieť najmä v téme zrušenia celibátu. Juriga ako dlhoročný poslanec uhorského snemu vo farbách Slovenskej ľudovej strany, ktorý si navyše odsedel dva roky za národnobuditeľskú činnosť, predstavoval vplyvnú osobnosť, hoci kontroverznú.⁴⁵ Nepochybne, prepojenie členov Kňazskej rady na vysoké politické prostredie mohlo poslúžiť pri presadzovaní cirkevných a stavovských požiadaviek, respektíve mohli sa pokúsiť vytvoriť priaznivejšie postoje k cirkvi pri riešení cirkevno-politických otázok. Minister Vavro Šrobár (1867 – 1950) považoval jeho prejav radikálnej reformy za prelomový a priklonil sa na jeho stranu.⁴⁶ Juriga evidentne podcenil skutočnosť, že jeho požiadavky sú v rozpore s Kanonickým právom promulgovaným iba v roku 1917, a teda už dopredu odsúdené na neúspech.

Kňazská rada Jurigovo memorandum neprijala. Spolu s ním odišla skupina kňazov zozbieraná z každej diecézy. Chýbali jej však výrazné osobnosti, ktoré by ju zastrešili navonok, a navyše bolo jasné, že úspech alebo neúspech každej skupiny bude spojený s tým, na ktorú stranu sa prikloní masa veriacich a podporí ich snahy. Vavro Šrobár sa pokúsil saturovať tento deficit radikálneho krídla. Ako minister s plnou mocou pre Slovensko a angažovaný laik niekoľko týždňov chodil spolu s nimi po slovenských mestách, kde predstavovali cirkevnú reformu, vrátane požiadavky slovenčiny ako liturgického jazyka a zrušenie celibátu. V Ružomberku polícia odviekla niekoľko žien za rušenie priebehu verejného zhromaždenia, keď počas Jurigovho prejavu vykrikovali: „*Ženiť sa chcete! Mňa si vezmite!*“⁴⁷ Treba povedať, že veriaci ľud vo väčšine zastával konzervatívny a antinovátorský postoj.

⁴⁴ Florián Tománek (1879 – 1948), rímskokatolícky kňaz názorovo a politicky veľmi blízky Jurigovi. Spolu založili banku, viedli noviny, boli poslancami v pražskom parlamente (1918 – 1929). Po Tukovej afére boli vylúčení z Hlinkovej strany a suspendovaní z kňazstva.

⁴⁵ V roku 1905 bol zvolený za poslanca uhorského snemu za stupavský okres a bol ním až do roku 1918. Následne do roku 1929 bol poslancom v česko-slovenskom parlamente. Roku 1906 bol odsúdený na dva roky žalára za články v *Katolíckych novinách*, trest si odpykal v rokoch 1907 – 1909 vo Vacove.

⁴⁶ SIDOR – VNUK 2008, s. 343.

⁴⁷ SIDOR – VNUK 2008, s. 347.

Hlinka bol na opačnej strane ako Juriga.⁴⁸ Aj on, podobne ako Juriga, svoje názory prezentoval v tlači, ale bol za umiernenú reformu, ktorá sa nijako netýkala vierouky a zmeny disciplíny. V tom čase mal za sebou niektoré rokovania, ktoré mohli zaujímať slovenský klérus. S predstaviteľmi vlády rokoval o personálnom obsadení slovenských diecéz a požiadal nunciatúru, biskupstvá a vládu, aby sa v slovenských cirkevných záležitostiach obracali na ním vedenú Kňazskú radu.⁴⁹ Mená nových biskupov navrhol univerzitný profesor František Jehlička (1879 – 1939), ktorý od prvej chvíle stál pri Kňazskej rade.⁵⁰ Myslieť si však, že Kňazská rada prevzala vedenie cirkevných záležitostí na Slovensku, je naivné. Kňazská rada sa len o to vážne pokúšala, ale bez úspechu.⁵¹ Oficiálne cirkevné kruhy ju v podstate nikdy nerešpektovali a priamo rokovali s Vatikánom. Predstavitelia Vatikánu nekontaktovali Kňazskú radu, ale cirkevnú hierarchiu a predstaviteľov štátu, ktorí boli jedinými kompetentnými partnermi majúcimi v rukách reálnu moc, vďaka ktorej mohli upravovať cirkevné pomery v krajine.⁵²

Radikáli po návrate delegácie z Ríma ostali malou a čoraz viac sa trieštiacou skupinou. Na Slovensku Juriga s Tománkom a im názorovo blízki duchovní ostali solitérmi. Nateraz ešte neodchádzali z radov presbytéria v presvedčení, že k reforme musí skôr či neskôr dôjsť. Ďalší za svojím kňazstvom zatvorili dvere. Tým gestom bolo verejné uzatvorenie manželstva, vystúpenie z katolíckej cirkvi a nastúpenie do civilných zamestnaní. Niektorí sa k tomuto kroku odhodlávali dlhodobo a bol zavŕšením ich turbulentného ľudského itinerária. Juriga si ešte v roku 1916 kúpil pozemok v Karlovej Vsi s domom na kopci na samote, kde si vybudoval malý letohrádok s výhľadom na Dunaj. Tu sa presťahoval ako päťdesiatdeväťročný po prehratých voľbách v roku 1929 aj so svojou manželkou Ernestínou Jurigovou-Brankovičovou (1891 – 1945).⁵³ Až do konca života sa venoval rodine, výchove synov, stretnutiam s umelcami, písaniu a zbieraniu umenia. Iní sa zase uchytili v inej cirkvi. Časť duchovných neustúpila od svojich emancipačných aktivít a rozhodla sa, že zrealizuje reformný program bez ohľadu na postoje Vatikánu a domácej vysokej

⁴⁸ Napomínal slovenských a českých katolíckych kňazov: „teraz nie je doba myslieť na ženbu, fúzy a zahadzovať breviáre, ale pracovať a modliť sa.“ HLINKA, Andrej. Je-li možné spolupráckovanie? In *Slovák*, 20. 2. 1919, roč. 1, č. 6, s. 2.

⁴⁹ SIDOR – VNUK 2008, s. 324-325.

⁵⁰ Vyslovil sa za to, aby arcibiskupom a nitrianskym biskupom bol Andrej Hlinka, košickým biskupom Karol Kmeťko (1875 – 1948), banskobystrickým biskupom vtedajší košický biskup Augustín Fischer Colbrie (1863 – 1925), spišským biskupom Jozef Buday (1877 – 1939) a rožňavským biskupom Ján Vojtaššák (1877 – 1965). Trnava mala byť dočasne neobsadená, pravdepodobne očakával, že tento biskupský stolec prípadne jemu, keďže sa horlivo angažoval v myšlienke zriadenia teologickej fakulty v Bratislave.

⁵¹ MAREK 2000, s. 23.

⁵² HRABOVEC, Emília. Menovanie biskupov v kontexte bilaterálnych vzťahov medzi ČSR a Svätou stolicou 1918 – 1928. In *Československo 1918 – 1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*, 2. Praha : Historický ústav AV ČR, 1999, s. 542-555.

⁵³ Ferdinand Juriga bol suspendovaný ab officio et beneficio Cirkevným súdom v Trnave 2. mája 1929 pod č. 201.T./1929. Diecézny tribunál v Nitre dňa 13. júna 1929 potvrdil výrok Cirkevného súdu v Trnave. Archív Trnavskej arcidiecézy, Apoštolská administratúra trnavská, 1929 INT 11/48.

hierarchie. Konanie týchto kňazov začiatkom roku 1920 vyústilo do založenia národnej Československej cirkvi. Tento akt možno považovať za symbolický záver cesty, na začiatku ktorej stál katolícky modernizmus, avšak nebol cieľom v zmysle dosiahnutia ideálu, ku ktorému smerovala väčšina reformne orientovaného duchovenstva.

Cituj:

OLEXÁK, Peter. Aktivity nižšieho katolíckeho kléru zamerané na demokratizáciu a modernizáciu cirkvi v čase vzniku Československej republiky. In *Forum Historiae*, 2015, roč. 9, č. 1, s. 64-76. ISSN 1337-6861.

...

HEDr. Peter Olexák, PhD. vyštudoval teológiu na Teologickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, absolvoval postgraduálne štúdium cirkevných dejín na Pápežskej Gregoriánskej univerzite v Ríme, je absolventom Vatikánskej školy archivistiky, paleografie a diplomatiky, prednáša cirkevné dejiny na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Je autorom monografií *L'Inquisizione romana e gli Ebrei nell'età del grande disciplinamento (1542 – 1648)* (2007) a *Neskorá antika a ranné kresťanstvo* (2010).

Kontakt: peter.olexak@ku.sk